

КОМУНІКАТИВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЯК ОСНОВНА СКЛАДОВА КУЛЬТУРИ СПІЛКУВАННЯ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ

В статті розкриваються основні складові комунікативного потенціалу, а також необхідність його урахування в процесі формування комунікативної культури майбутніх учителів.

The principal constituents of communicative potential are revealed in the article. The necessity of taking it into consideration while forming communicative culture of future teachers.

Загальновідомо, що культура є мірилом розвитку людини, оскільки вона віддзеркалює не тільки обсяг засвоєних нею цінностей громадської діяльності впродовж усієї історії, але й сам спосіб, яким людина залучається до таких цінностей. Відчутною є роль комунікативної культури у становленні особистості майбутнього вчителя. Аналіз педагогічних досліджень, проведений в контексті теорії діяльності, дає підстави стверджувати, що комунікативна культура є відбитком зовнішніх і внутрішніх ресурсів навчання, як об'єктивних, так і суб'єктивного аспектів.

Науковцями доведено, що лише незначна частина майбутніх фахівців досягає достатнього рівня розвиненості комунікативної культури в умовах спонтанного розвитку цього особистісного утворення. Для більшості з них характерна нерозвиненість комунікативної культури, переважають схильність до репродуктивної діяльності, обмеженість уявлень про поняття "комунікативної культури", відсутність ініціативи та прагнень до самовдосконалення. це негативно позначається на особистих досягненнях у процесі професійно-педагогічної діяльності, життєвому самовизначенні (Н.О.Алексєєва, І.Д.Бех, Л.І.Божович, З.І.Калмикова).

Звідси постійна увага дослідників до вищезазначеного поняття, намагання осмислити його скрізь призму тих якостей, з якими педагогічне спілкування корелює. Цілком природно, що таку складну і динамічну проблему, якою є формування

комунікативної культури майбутнього викладача, досліджували відомі вчені не тільки суто педагогічних, а й інших галузей знань (С.І.Архангельський, Ф.М.Гоноболін, В.А.Кан-Калік, Н.В.Кузьміна, В.О.Сластьонін, М.Д.Нікандров, І.П.Підласий, Л.Е.Кондрашова, В.С.Грехньов та інші). Останім часом у педагогічній науці значно зріс інтерес до проблеми формування комунікативної культури майбутнього вчителя. У результаті досліджень (Д.І.Балдинюк, Т.С.Гриценко, О.В.Киричук, І.Ф.Колмогорова, Т.Н.Левашова, Т.С.Мандрикіна та ін.) отримані важливі і цікаві дані щодо найбільш суттєвих характеристик комунікативної культури особистості. Автори справедливо вважають, що у процесі реалізації комунікативної культури майбутніх учителів слід виходити з того, що це явище поліфункціональне, яке виконує нормативно-регулювальну, індивідуалізуючу, евристичну та інші функції.

Педагогічний досвід, аналіз дослідницьких джерел переконливо засвідчили, що підвищення якості підготовки майбутнього вчителя, успішність формування його комунікативної культури залежить не тільки від вияву якісно нових засобів і підходів до визначення мети чи змісту педагогічної освіти, а й від суттєвої перебудови вже наявних способів організації навчально-виховного процесу вищої педагогічної школи. Як засвідчує аналіз накопиченого наукового фонду, залишається недосліджені фактори, шляхи та засоби, які сприяють розв'язанню протиріч між сподіваннями майбутніх учителів і низькою результативністю їхньої комунікативної культури; наявним потенціалом цієї особистісної якості й результатами її практичного застосування у професійній діяльності фахівця.

Проведений теоретичний аналіз сучасних тенденцій дослідження проблематики спілкування показує, що врахування комунікативного потенціалу в процесі формування комунікативної культури відіграє велику роль. Шлях до розв'язання проблеми реалізації комунікативного потенціалу майбутнього педагога полягає у розкритті співвідношення ідеально можливого і дійсно існуючого. Визначення можливих напрямків вдосконалення комунікативної культури, її корекції пов'язане з виокремленням загальної педагогічної та

психологічної структури професійної комунікації, основних компонентів комунікативного потенціалу особистості вчителя як учасника взаємодії. Важливою ознакою актуалізації комунікативного потенціалу педагога є вираження його комунікативних можливостей в поведінковій реакції вчителя під час реального міжособистісного спілкування. Прийняті особистістю як значущі для неї ціннісні орієнтації, вони стають внутрішніми спонуками соціальних дій, регулюють індивідуальну поведінку вчителя. Відсутність умов реалізуватися, як на рівні самосвідомості, так і на рівні практичних дій, призводить до зниження потенційних і актуальних комунікативних особливостей педагога, до руйнування його авторитету при формальній наявності потенціалу. Комунікативний підхід не спрощує, не принижує і не абсолютизує учасників спілкування, натомість він враховує всю складність і процесу, і партнерів по спілкуванню, дає можливість побачити нові аспекти у відомих концепціях, а також виявити особливі грані самої проблеми.

Розглядаючи діяльність учителя та його можливий комунікативний потенціал, умови і фактори реалізації цієї характеристики особистості в професійній діяльності, правомірно виходити з психолого-педагогічного, соціально-психологічного та соціокультурного розуміння становлення особистості педагога професіоналом.

Важливою ознакою, яка описує комунікативний потенціал, є, так би мовити, її внутрішньоособистісні характеристики, а саме: мотивація спілкування, перцептивно-рефлексивні можливості комунікативні здібності. Суттєву сторону комунікативної структури особистості відображають ті її якості, в яких виражена поведінкова реакція цих особливостей в ході реального міжособистісного спілкування.

Професійне спілкування вчителя це ціла система органічної соціально-психологічної взаємодії педагога та вихованця, сутністю якої є обмін інформацією, здійснення виховного впливу та організація взаємовідносин за допомогою комунікативних засобів. Результати досліджень у галузі педагогічного професійного спілкування підтверджують думку, що у процесі такого спілкування відбувається не тільки

передача інформації та соціальних цінностей, а й формування та розвиток різноманітних особистісних утворень майбутнього вчителя, його професійних якостей. Тому низька культура спілкування, психологічна невідповідність, вчителя до педагогічного спілкування стає серйозною перешкодою для встановлення повноцінних взаємовідносин з учнями, колегами, а крім цього підриває психічне здоров'я вчителя, та і не тільки вчителя, викликає сумніви щодо вірності вибору професії.

Характеризуючи процес становлення особистості педагога як зростання його комунікативних можливостей в межах переходу потенційного в актуальне, як своєрідний рух особистості можна констатувати, що цей процес є динамічним та неперервним, але способи його здійснення різноманітні, він може мати прогресивний і регресивний характер, бути інтенсивним чи екстенсивним, індивідуалізованим чи деіндивідуалізованим, може проходити гармонійно чи дисгармонійно, є психічно і соціальне детермінованим, полягає в накопиченні нових потенційних комунікативних можливостей, розширенні і поглибленні зв'язків особистості з світом, суспільством, людьми, має ознаки системи і піддається моделюванню. Становлення особистості педагога професіоналом можна характеризувати як процес становлення системи стійких комунікативних зв'язків, які опосередковуються змістом, цінностями, смыслом сумісної діяльності для кожного з її учасників.

Оптимальна участь вчителя у спілкуванні базується на комунікативному потенціалі, який визначається мотиваційною сферою особистості педагога, рівнем розвитку його комунікативних якостей, наявністю професійно важливих комунікативних знань, вмінь, навичок, перцептивно-рефлексивних і емоційно-експресивних можливостей. Тому ми повністю погоджуємося з думкою С.В.Терещук [7], що складовими комунікативного потенціалу вчителя є:

- мотивація спілкування;
- комунікативні якості;
- комунікативні знання;
- комунікативні вміння та навички;
- перцептивно-рефлексивні можливості;

- емоційно-емпатійні можливості особистості.

Мотивація спілкування в структурі комунікативного потенціалу вчителя займає на наш погляд одне з провідних місць. Сучасні вчені визначають мотивацію як “сукупність причин певного характеру, які пояснюють поведінку людей, її початок, спрямованість та активність” [5,390]. У мотиваційних концепціях, які розглядає у своїх роботах Д.Аткінсон, У.Джеймс, Г.Келлі, а також в діяльнісній концепції мотиваційної сфери людини О.О.Леонтьєва та його послідовників стверджується, що мотивація дозволяє активно включатися в комунікативну діяльність, відчувати впевненість тому, що будь-яка робота, яка пов’язана з досягненням певної мети, сприяє виникненню позитивних емоцій. Окрім того, на погляд Р.С.Немова для таких людей “...характерна повна мобілізація всіх ресурсів та зосередження уваги на досягненні певної мети” [5,411]. Без сумніву, вмотивована комунікативна діяльність в найкоротший період дозволяє використати весь комунікативний потенціал особистості та досягнути певної мети.

Пошук оптимальних шляхів актуалізації комунікативного потенціалу вчителя, його аналіз не можливий без вивчення проблеми вибору адекватних методів дослідження. В сучасній психолого-педагогічній науці намітилося декілька напрямків щодо вдосконалення комунікативної діяльності педагога: вивчення особистісних комунікативних здібностей і якостей; засвоєння теоретичних знань, формування вмінь та навичок спілкування; розробка системи тренінгових вправ, які передбачають розвиток особистості вчителя, його психофізіологічних можливостей, комунікативного потенціалу; глибинна психокорекція особистісних якостей педагога як передумова ефективного використання ним комунікативного потенціалу; методи, спрямовані на відпрацювання певних форм комунікативної поведінки тощо [1;2;3;4;6]. Але поза увагою дослідників залишаються подекуди такі важливі складові комунікативного потенціалу педагогів, як мотиви, установки, ціннісні орієнтації, перцептивно-рефлексивні та емоційно-емпатійні можливості вчителя. Отже мовиться про поєднання об’єктивного і суб’єктивного аспектів у вивченні

комунікативного потенціалу вчителя, про співвідношення внутрішнього і зовнішнього в діях, діяльності, поведінці, спілкуванні. Тому в самому загальному вигляді вивчення та аналіз психолого-педагогічних особливостей комунікативного потенціалу вчителя передбачає подальше з'ясування наступних проблем: врахування особистісних характеристик педагога, що впливають на рівень розвитку його комунікативних здібностей, соціально-психологічне забезпечення комунікативної підготовки майбутнього спеціаліста тобто виховання і розвиток у нього особливої комунікативної спрямованості особистості, готовності і здатності до спілкування, оптимізації етнопсихологічного компоненту комунікативної підготовки та ін. Перелічені проблеми вимагають від нас подальшого вивчення та аналізу комунікативного потенціалу, та використанню його в процесі формування комунікативної культури майбутнього викладача.

Література

1. Деркач А.А., Кузьміна Н.В. Акмеология: пути достижения вершин профессионализма. – М.: РАУ, 1993
2. Кан-Калик В.А. Учителю о педагогическом общении. М., 1987
3. Леонтьев А.А. Педагогическое общение. — М., Знание, 1979
4. Ляудис В.Я. Структура продуктивного учебного взаимодействия// Психолого-педагогические проблемы взаимодействия учителя и учащихся. - М., 1980
5. Немов Р.С. Психология. - М.: Просвещение - ВЛАДОС, 1995
6. Петровская А.А. Теоретические и методические проблемы социально-психологического тренинга. - М., МГУ, 1982
7. Терещук С.В. Психологічні детермінанти комунікативного потенціалу вчителя: Дис. ... канд. псих. наук: 19.00.07./ Прикарпатський ун-т. - Івано-Франківськ, 2001